

DOI: 10.18523/2617-9067.2025.8.132-140

УДК 316.334.56-056.26:316.728-057.36(477)

Софія Лавренюк

<https://orcid.org/0000-0003-0650-945X>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКЕ ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

На основі соціологічних підходів до вивчення повсякденності окреслено теоретичні засади її трансформації в умовах війни, коли бар'єри для людей з інвалідністю набувають критичного значення. Емпірична база дослідження — 43 інтерв'ю (2021–2025). Вибірка охоплює цивільних із вродженою та набутою інвалідністю, а також ветеранів/-ок. Виокремлено просторовий, економічний, інституційний та соціальний виміри трансформацій, а також специфіку досвіду ветеранів/-ок із різкою зміною функціонального стану й адаптацією до цивільного життя.

Ключові слова: людина з інвалідністю, ветерани, повсякденність, структурні нерівності, трансформації повсякденності, війна.

Повсякденність як соціологічна категорія відображає стійкі, повторювані й водночас мінливі практики, що формують життєвий досвід людини. Її структура змінюється під впливом інституційних, культурних і політичних трансформацій. Особливо відчутними ці зміни стають у кризові періоди, коли руйнується звичний порядок і виникають нові адаптивні практики. Війна радикально трансформує повсякденність, порушує сталі моделі життя, підсилює нерівність і створює нові виклики для виживання.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що трансформації повсякденності людей з інвалідністю під час війни мають багатовимірний і водночас критичний характер. Ідеться не лише про зміну повсякденних практик, а й про докорінну перебудову просторових, економічних, інституційних і соціальних вимірів життя, що безпосередньо впливають на виживання, автономію та соціальну інтеграцію. Те, що в мирний час було бар'єром доступу до інфраструктури чи ринку праці, у воєнних реаліях трансформується в чинник небезпеки: недоступність інфраструктури й транспорту, загроза фізичній безпеці, неможливість евакуації, обмеженість медичної допомоги та зростання соціальної ізоляції. Те,

що в мирний час сприймалося як перешкода, в умовах війни стає питанням виживання.

Додаткової ваги ця проблематика набуває через специфіку досвіду різних груп: для цивільних людей з інвалідністю трансформації є продовженням тривалого життя з бар'єрами, тоді як для ветеранів/-ок — раптовим розривом повсякденності й одночасною адаптацією до нових тілесних і соціальних умов. Отже, війна стає каталізатором багаторівневих змін, які не можна пояснити лише кризь призму окремих труднощів чи браку доступності. Їх аналіз у комплексі дає змогу зрозуміти, як трансформується саме соціальний компонент повсякденності — від щоденних практик до ширших механізмів взаємодії з інституціями та спільнотами.

Особливу увагу зосереджено на структурних нерівностях, що посилюються або змінилися внаслідок війни. Під цим поняттям розуміємо системну нерівність у доступі людей з інвалідністю до базових ресурсів і послуг, необхідних для гідного життя. Структурна нерівність проявляється як сукупність інституційних (нестача сервісів, складність процедур), просторових (архітектурна недоступність, відсутність транспорту та укриттів), законодавчих (обмежений доступ до прав)

і соціальних бар'єрів (упередження, стигма), що разом відтворюють стан дискримінації та унеможливають рівну суспільну участь.

Наукова проблема полягає в тому, що наявні дослідження зосереджені на бар'єрах, які існували до початку повномасштабного вторгнення, і не відображають специфіки воєнного досвіду. Війна переводить ці бар'єри в іншу площину — від повсякденних труднощів до безпекових загроз. Накопичені знання не дають адекватного розуміння ані специфіки досвіду, ані реальних потреб людей з інвалідністю. Саме ця прогалина зумовлює необхідність емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення трансформацій у повсякденності людей з інвалідністю під час повномасштабної війни.

Структура повсякденності та її трансформації

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну загострило нерівність у доступі людей з інвалідністю до базових послуг, поглибивши їхню соціальну незахищеність і значно ускладнивши повсякденність. Руйнування критичної інфраструктури, обмежений доступ до медицини, соціальних послуг, евакуації та працевлаштування перетворили звичні бар'єри на загрози виживанню. Аналіз практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) підтверджує системні порушення прав цієї групи, зокрема дискримінацію, недоступність інфраструктури та недостатній рівень соціального захисту (Оржинська & Мартинова, 2024). Досвід евакуації виявив серйозні прогалини: недоступний транспорт, відсутність супроводу, недостатнє інформування та непридатне житло після вимушеного переміщення. Попри наявність нормативної бази, евакуаційні процеси були хаотичними і значною мірою залежали від волонтерів та неурядових організацій (Єленєва & Ждан, 2022).

Війна підсилила комплексну уразливість людей з інвалідністю, поєднавши соціальні, економічні, фізичні та психологічні виклики. Часто вони залишалися в небезпечних регіонах через брак транспорту та доступних інформаційних ресурсів, а також ізоляцію в інституціях (Zaremba-Kosovych et al., 2024). За даними Міжнародної організації з міграції, у 23 % домогосподарств внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є члени з інвалідністю, що ускладнює доступ до житла, медичної допомоги та фінансової підтримки (МОМ, 2022). У таких родинах найчастіше спостерігається вичерпання заощаджень і відмова від ліків чи догляду через їхню вартість. Подібні висновки наводять і дослідження,

які наголошують на необхідності адаптації фінансової допомоги, впровадження ваучерів на медичні послуги та персональний догляд (CBM Global Disability Inclusion et al., 2022).

Звіт Національної Асамблеї людей з інвалідністю України показує, що під час воєнного стану лише 41,6 % респондентів отримали медичну допомогу, а значна частина мала труднощі з доступом до ліків, соціальних і адміністративних послуг. Лише 2,5 % користувалися укриттями, тоді як більшість залишалися вдома через недоступність чи відсутність укриттів (НАІУ, 2022). Вимкнення електроенергії також суттєво ускладнює життя, обмежуючи використання життєво необхідного обладнання, дистанційної роботи й навчання, а також підвищуючи витрати на альтернативні джерела живлення. Це підкреслює важливість програм енергетичної підтримки та доступу до генераторів (ГС «Ліга сильних», Info Sapiens International, 2025). Додатково вказують на низький рівень доступності житла для ВПО з інвалідністю та зростання випадків насильства щодо жінок і дівчат з інвалідністю (НАІУ, 2024).

Окрему проблему становить просторове середовище, яке залишається критично недоступним: високі бордюри, непридатні пандуси, сходи в укриттях. Це призводить до того, що під час повітряних тривог люди з порушеннями опорно-рухового апарату часто залишаються у квартирах без можливості евакуації (ГС «Ліга сильних», 2023). Оцінювання інклюзивного реагування на надзвичайні ситуації підтверджує наявність системних бар'єрів: архітектурних, інформаційних, гендерних і бюрократичних, що особливо впливають на внутрішньо переміщених жінок з інвалідністю (Федорович та ін., 2023).

Статистика свідчить про масштаб проблеми: на кінець 2024 р. в Україні зареєстровано близько 3 млн осіб з інвалідністю, а серед 5 млн ВПО понад 110 тис. є людьми з інвалідністю (Золнович, 2024; Національна соціальна сервісна служба України, 2025). У наукових працях виокремлюють чотири ключові виклики: фізичні травми, психологічні наслідки, руйнування медичних закладів і бар'єри соціальної інтеграції (Федоров, 2024). У ширшій перспективі серед пріоритетів відновлення називають соціальну згуртованість, рівні можливості, інтеграцію вразливих груп на ринок праці та відновлення інфраструктури (Степаненко, 2024).

Формування безбар'єрного середовища потребує комплексного підходу, що охоплює фізичну, економічну, інформаційну, освітню, соціальну, психологічну та наукову складові

(Наливайко & Марценюк, 2023). Отже, інвалідність у воєнних умовах постає не лише як індивідуальний стан, а і як показник глибоко вкоріненої соціальної нерівності, яку війна значно поглиблює та актуалізує в повсякденності.

Своєю чергою, поняття «повсякденність» є динамічним і змінюється разом із суспільством, його інституціями, законодавством та культурою. Воно формується через усталені практики, проте ніколи не є статичним. У стабільні періоди зміни відбуваються поступово, а в кризових умовах — різко та помітно. Війна руйнує звичний ритм життя, породжує нові виклики й змушує людей адаптуватися. Повсякденність водночас характеризується стійкістю і здатністю до змін, що дає змогу простежити, як усталені практики набувають нових сенсів. Фернан Бродель (Braudel, 1981) розглядає повсякденність як багаторівневу структуру, перший рівень якої становить матеріальне життя, що визначається базовими умовами існування: харчуванням, житлом, одягом, транспортом та енергетикою. Саме цей рівень є найстійкішим, адже його зміни відбуваються надзвичайно повільно, нерідко залишаючись майже незмінними впродовж століть (Braudel, 1981, p. 31).

Війна трансформує повсякденні практики та спосіб життя українців, змінюючи моделі поведінки, цінності й соціальну взаємодію (Школяр, 2023). Екстремальні явища: обстріли, вимушена міграція, втрата житла — поступово інтегруються в повсякденність. Аналіз повсякденності через поняття «спосіб життя», «стиль життя» та «повсякденні практики» дає змогу простежити ці зміни соціальної поведінки в умовах нестабільності (Школяр, 2023). Трансформація повсякденності під впливом соціальних змін призводить до втрати стабільності. Руйнування усталених практик відкриває простір для адаптації та рефлексії. Глобалізація сприяє «універсалізації повсякденності», коли незвичні явища стають буденними (Скляренко, 2014). Війна особливо різко змінює щоденність: окупація руйнує соціальні зв'язки, породжує тактики виживання (обмеження пересування, зміна каналів комунікації, приховування телефонів), наповнює життя страхом та ізоляцією (Зубченко, 2023, с. 86). Перебування у стані війни змінює уявлення про стабільність і безпеку, а також створює нові стратегії поведінки (Зубченко, 2023, с. 93). В умовах війни те, що до її початку не було чимось повсякденним у конкретному просторі й часі, розглядається як протиставлення повсякденного та неповсякденного. Як зазначає Олена Бочуля (2012), повсякденність є основою соціальної реальності, але вона співіснує з винятковими подіями, що виходять за її межі. Саме через такі форми

суспільство оновлюється, трансформується та розширює власні горизонти (Бочуля, 2012, с. 126).

О. Боярський (2022) визначає ключові характеристики повсякденності: екзистенційність (постійний стан людини), стереотипність (повторюваність практик), нерациональність (автоматичні дії), опосередкованість (через соціальні структури) та типологічність (рольова взаємодія). Він підкреслює, що повсякденні практики забезпечують адаптацію людини до суспільних норм та інституцій, підтримуючи соціальну стабільність (Боярський, 2022, с. 19–20). Ба більше, дослідники звертають увагу на політичні впливи та їхні формування через соціальні зміни. Льюк Єйтс (Yates, 2022) аналізує повсякденне життя як чинник соціальних змін, досліджуючи його зв'язок зі споживанням, політикою та владою. На його думку, повсякденність не лише відображає соціальні процеси, а й впливає на трансформацію суспільства. Автор розглядає повсякденне споживання як механізм екологічних і економічних змін та повсякденну політику як спосіб громадянської участі та опору (Yates, 2022, pp. 146, 157). Подібні зміни спостерігалися й під час пандемії COVID-19: через соціальну дистанцію виникли нові практики комунікації, роботи, освіти та дозвілля, проте водночас переважання ролей і поширення дезінформації (Fuchs, 2020). Пандемія призвела до перерозподілу ресурсів і загострила соціальну нерівність. Зокрема, конкуренція за доступ до медичних послуг, вакцин та економічної допомоги стала каталізатором нових форм дискримінації. Зміни в соціальній структурі призвели до руйнування старих спільнот і до нового поділу між соціальними групами (Кочубейник, 2021, с. 62).

Методологія та дизайн емпіричного дослідження

Це дослідження є продовженням попередніх наукових розвідок авторки, що базуються на аналізі емпіричних даних, зібраних як до початку повномасштабного вторгнення (Lavreniuk & Odusanvo, 2024), так і під час його активної фази (Лавренюк & Одусанво, 2024; Лавренюк, 2025). Попередні результати були зосереджені на фіксації бар'єрів у повсякденності людей з інвалідністю до початку та під час повномасштабного російського вторгнення в Україну. У попередніх публікаціях наведено цитати респондентів/-ок як ілюстрації до аналізу, нині ж увагу зосереджено на узагальненні та порівняльній інтерпретації без відтворення прямих висловлювань. Аналіз охоплює досвід не лише цивільних осіб з інвалідністю, які набули інвалідність до війни, а й

ветеранів і ветеранок, чия повсякденність має специфічні риси.

Мета дослідження — виявити трансформації повсякденності людей з інвалідністю через повномасштабне російське вторгнення. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

– з'ясувати, які бар'єри в повсякденності людей з інвалідністю трансформувалися під час війни;

– виявити специфіку змін у просторовому, економічному, інституційному та соціальному вимірах повсякденності людей з інвалідністю під час війни;

– проаналізувати вплив війни на автономію людей з інвалідністю.

Вибірка дослідження. Для дослідження використано якісницький підхід, що складався з чотирьох хвиль напівструктурованих інтерв'ю, проведених у 2021–2025 рр. Загалом було опитано 43 осіб, серед яких — цивільні особи з інвалідністю з вродженою або набутою інвалідністю до війни та ветерани/-ки, які набули інвалідності внаслідок бойових дій. Інтерв'ю містили відкриті запитання й давали змогу учасникам/-цям самостійно структурувати свої розповіді, що відповідає логіці інтерпретативного феноменологічного аналізу. Інтерв'ю проводили як онлайн, так і офлайн залежно від можливостей респондентів/-ок, із дотриманням етичних принципів (гарантування анонімності, добровільної участі та права відмовитися від відповідей). Аудіозапис усіх інтерв'ю транскрибовано дослівно та проаналізовано вручну з використанням кодувальних технік.

Репрезентативність і насиченість даних. У дослідженні враховано всі чотири хвили збору даних, що дало змогу критично проаналізувати трансформації в повсякденності людей з інвалідністю до та після початку повномасштабної війни. Вибірка є різномірною за віком, гендером, регіонами проживання, типами інвалідності та іншими соціально-демографічними характеристиками, як-от статус ВПО, освіта, наявність роботи. Попри обмежену кількість учасників / учасниць напівструктурованих інтерв'ю, була досягнута тематична насиченість.

Війна як чинник перебудови повсякденного життя людей з інвалідністю в Україні

Від початку повномасштабного вторгнення повсякденність людей з інвалідністю набула нових форм, безпосередньо пов'язаних із воєнним контекстом: переміщення, втрата соціальних зв'язків, загроза життю, нестабільність

інституційної підтримки. У цьому середовищі люди з інвалідністю змушені виробляти різноманітні стратегії пристосування — від пошуку альтернативних шляхів доступу до ресурсів і допомоги до перебудови щоденних практик виживання та взаємодії з оточенням. Окремо вирізняється досвід ветеранів і ветеранок з інвалідністю, де структурні бар'єри поєднуються з процесами тілесної та соціальної реінтеграції.

Архітектурна та транспортна недоступність (просторовий вимір). До повномасштабної війни просторові бар'єри для людей з інвалідністю проявлялися як обмеження доступу до будівель, транспорту та міського простору, що знижувало участь у праці, освіті, отриманні послуг та публічному житті.

Після повномасштабного вторгнення вони набули нового виміру — стали питанням фізичної безпеки. Недоступні укриття, евакуаційні маршрути, пункти незламності чи зупинки транспорту посилювали ризики під час тривоги та відмикань електроенергії. Часто укриття були непридатними (сходи, вузькі проходи, відсутність базових умов), що змушувало людей залежати від допомоги родини та переїжджати до близьких, втрачаючи автономію й відчуваючи емоційний тиск.

Транспортні бар'єри теж загострилися: перебої в роботі громадського транспорту, відсутність інклюзивного таксі поза великими містами, обмежена безпека пересування між регіонами. Навіть спеціальні сервіси (таксі, купе Укрзалізниці) не гарантують комплексної мобільності, оскільки не охоплюють доступність на місці прибуття, а також доступні лише на деякі маршрути.

Вимушене переміщення додало нові виклики: неадаптоване житло, незнайомі маршрути, відсутність зрозумілої навігації та ресурсів, що ускладнювало адаптацію й підірвало фізичний та психологічний добробут. Отже, трансформація просторових бар'єрів під час війни проявилася у трьох основних площинах:

– зміна функцій простору від умовної недоступності до потенційної небезпеки;

– ускладнення мобільності через обмеження доступу до транспорту, необхідність сторонньої допомоги, страх залишити безпечне місце або загальна неможливість його покинути, спричинена бар'єрами;

– втрата звичної орієнтації в просторі як результат переїзів та руйнування інфраструктури, неадаптованої навігації та інформації для людей з різними нозологіями інвалідності.

Ці зміни вплинули на повсякденну здатність людини контролювати пересування, планувати

дії, у деяких випадках самостійно отримувати послуги, а отже, на базову суб'єктність та відчуття автономії в повсякденності.

Ускладнений доступ до продуктивної зайнятості (економічний вимір). Поняття продуктивної зайнятості в цьому дослідженні охоплює не лише формальну роботу, а й освітню діяльність, волонтерство, активізм, хобі та інші форми. До початку повномасштабної війни респонденти/-ки акцентували передусім на формальній зайнятості та освіті. Основними бар'єрами в цій сфері були фізична недоступність робочих місць, відсутність розумного пристосування в офісах, формальне виконання квот без реального включення, дискримінаційні практики, а також обмежений доступ до адаптованих освітніх програм.

З початком війни характер цих бар'єрів змінився. Респонденти/-ки фіксують трансформації в таких напрямках:

- втратили роботу або тривалий час не могли знайти нову, оскільки частина підприємств припинила діяльність, а кількість вакансій у доступному радіусі (зазвичай у разі переїзду) значно зменшилась;

- потреба в нових навичках, зокрема для дистанційної зайнятості;

- погіршення стану здоров'я та тривалий стрес часто стають вирішальними в припиненні регулярної оплачуваної праці або продовженні чи початку навчання.

Водночас спостерігаються і позитивні трансформації: залучення до волонтерських ініціатив, хобі, громадських та творчих проєктів. Такі практики виконують компенсаторну функцію — відновлюють відчуття залученості, корисності й соціальної взаємодії, коли формальні канали зайнятості недоступні або обмежені.

Отже, продуктивна зайнятість у повсякденності людей з інвалідністю трансформувалася від спроб утриматися в системі формальної праці чи освіти до ширшого розуміння діяльності як ресурсу психологічної стійкості та соціального включення.

Соціальна незахищеність у доступі до медичних та кризових послуг (інституційний вимір). Ще до війни отримання медичних послуг для людей з інвалідністю було виснажливим через бюрократизм, низьку якість медичного супроводу та неналежне ставлення з боку медичного персоналу. Особливо складним був процес підтвердження діагнозів і проходження медико-соціальної експертної комісії (МСЕК): від людей із невидимими чи хронічними порушеннями вимагали постійних доказів незмінності стану,

а в окремих випадках статус інвалідності навіть скасовували після працевлаштування чи завершення навчання. Це обмежувало доступ до соціальних гарантій і посилювало відчуття незахищеності.

У період повномасштабної війни доступ до медичних і кризових послуг зазнав трансформації: старі бар'єри збереглися, але загострилися через невизначеність, загрозу життю та обмежене функціонування системи охорони здоров'я. Найгострішою проблемою став дефіцит ліків: респонденти/-ки змушені були шукати їх через знайомих, соціальні мережі чи за кордоном, що посилювало тривожність, особливо якщо це препарати без українських аналогів.

Процедури підтвердження або продовження статусу інвалідності не були адаптовані до умов війни. Люди з невидимими порушеннями стикалися з недовірою медпрацівників/-ць і відмовами в продовженні статусу, що позбавляло доступу до матеріальної допомоги, програм підтримки та правового захисту (зокрема від мобілізації).

Крім того, часто не було інституційної допомоги в ситуаціях гострої потреби: частина респондентів/-ок не отримувала жодної підтримки від держави чи гуманітарних структур, а надана допомога не відповідала реальним потребам.

Отже, досвід взаємодії з медичними та кризовими послугами трансформувався у трьох площинах: неадаптованість процедур, нові ризики безпеки у разі звернення та залежність від випадкових чи неформальних джерел підтримки.

Соціальна взаємодія (соціальний вимір). До повномасштабної війни соціальні зв'язки людей з інвалідністю були суттєво обмежені поєднанням просторових бар'єрів, недоступної інфраструктури та суспільних упереджень. Респонденти/-ки згадували досвід прямого неприйняття, надмірної жалісливості або ігнорування в публічному просторі. Це сприяло ізоляції та в деяких випадках самовиключенню після попередніх негативних взаємодій.

З початком війни характер соціальної взаємодії змінився: втрачено сталі кола спілкування через переміщення й мобілізацію близьких; переїзд до родичів змінював динаміку соціального життя й обмежував самостійність; посилилася ізоляція через недоступність укриттів і безпекові ризики.

Водночас з'явилися нові форми взаємодії, зокрема участь у діяльності громадських організацій, волонтерство, активізм, залучення до творчих практик і хобі, які мали підтримувальну функцію. Для багатьох це стало першою

можливістю соціального включення, що відновлювало відчуття значущості та належності.

Отже, соціальна взаємодія трансформувалася з відносно стабільної, але обмеженої, до фрагментованої й ситуативної: із втратою сталих зв'язків, посиленням ізоляції та появою нових способів підтримки через неформальні практики. Хоча нові практики не компенсують втрату соціального капіталу, вони можуть свідчити про адаптивність і потребу в соціальному контакті навіть за умов кризи.

Трансформація повсякденності у ветеранів/-ок після повернення до цивільного життя. Структурно бар'єри (просторові, інституційні, соціальні та законодавчі) є подібними для людей з різними типами інвалідності, але мають дещо різне наповнення, тому важливо також враховувати період набуття інвалідності. Для ветеранів/-ок інвалідність здебільшого пов'язана з раптовим бойовим пораненням. Це означає різкий розрив із попередньою повсякденністю, переосмислення тілесності, автономії та соціальних ролей. Основною ідентичністю для багатьох залишається статус ветерана/-ки, тоді як інвалідність часто відсувається на другий план.

Під час взаємодії з інституціями ветерани/-ки стикаються з бюрократією та слабкою міжвідомчою координацією, браком доступу до спеціалізованої медицини, психічної реабілітації, просторової адаптації та інформації. Це свідчить про неготовність держави до підтримки після повернення зі служби, хоча поступово відбуваються позитивні зрушення.

У соціальному вимірі ветерани/-ки частіше, ніж цивільні з інвалідністю, вказують на розрив зі звичним середовищем, дистанціювання з боку суспільства, труднощі в побуті й роботі, а також стигматизацію, пов'язану зі стереотипами щодо військовослужбовців/-иць.

На відміну від цивільних осіб, чия інвалідність інтегрована в довший життєвий досвід, для ветеранів/-ок вона є новим і травматичним явищем. Більшість перебувають на етапі реабілітації, тож їхня повсякденність формується як процес адаптації та відновлення контролю над тілом.

Висновки

Повсякденність людей з інвалідністю в умовах повномасштабної війни зазнала глибокої трансформації. Війна не лише актуалізувала вже наявні бар'єри, а й вивела їх у площину фізичної небезпеки, втрати автономії, залежності від оточення та часто обмеженого доступу до базових ресурсів.

У просторовому вимірі бар'єри з рівня мобільності перетворилися на чинники прямої небезпеки: недоступність укриттів, транспорту й евакуаційних маршрутів ставить під загрозу життя та суттєво обмежує автономію. В економічному вимірі руйнація ринку праці та демотивація до освітніх можливостей спричинили зсув до волонтерства, активізму й нематеріальних практик, які підтримують соціальну включеність і психологічну стійкість, але не замінюють стабільного доходу.

В інституційному вимірі взаємодія з медичною та кризовою системою залишилася непередбачуваною: дефіцит ліків, ускладнені бюрократичні процедури, відсутність адаптацій у роботі медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) (нині — експертні команди з оцінювання повсякденного функціонування особи (ЕКОПФО)) і низький рівень координації державних і гуманітарних структур підсилюють відчуття незахищеності, особливо в людей з невидимими порушеннями. У соціальному вимірі війна спричинила розпад усталених зв'язків та ізоляцію, але водночас активізувала нові горизонтальні практики взаємопідтримки, ситуативні спільноти й ініціативи, що частково компенсують інституційну нестачу.

Важливого значення набуває досвід повсякденності ветеранів/-ок з інвалідністю, що формується в умовах переходу з військового до цивільного середовища, а також переживання травми, що супроводжується переосмисленням власної ролі, тілесності та взаємодії з навколишнім середовищем. Тому подальше вивчення повсякденностей під час війни потребує розмежування різних груп, більш чітко окреслених характеристик у межах групи, а також лонгitudних досліджень, які б дали змогу простежити динаміку трансформацій.

Список використаної літератури

- Бочуля, О. (2012). Повсякденність: загальний аналіз природи і структури. *Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки*, 15, 120–128. http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/17.pdf
- Боярський, О. О. (2022). До питання про стан повсякденності та його вплив на формування людини в умовах місцевого самоврядування. *Правова держава*, 46, 18–32. <http://pd.onu.edu.ua/article/view/257804/256422>
- ГС «Ліга сильних». (2023). *Аналітичний опис відповідей учасників-респондентів щодо їх взаємодії із МСЕК*. <https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/kopiya-rekomendacziyi-kopiya-1.pdf>
- ГС «Ліга сильних», Info Sapiens International. (2025). *Звіт про потреби осіб з інвалідністю у засобах для існування та доступі до ринку праці під час війни в Україні*. <https://ls.org.ua/potreby-lyudej-z-invalidnistyu-u-zasobah-doisnuyannya-ta-dostupu-do-rynku-praczi-v-umovah-vijny-v-ukrayini/>
- Сленева, І., & Ждан, П. (2022). *Швидка оцінка досвіду евакуації людей з інвалідністю в Україні внаслідок воєнних дій: Звіт*

- з дослідження. ПРООН в Україні. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgk326/files/2023-03/ReportEvacuation.pdf>
- Золнович, О. (2024, 15 січня). Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тисяч. *Суспільне*. <https://suspinne.media/889817-vid-pocatku-povnomasstabnogo-vtorgnenna-rf-v-ukraini-kilkist-ludej-z-invalidnistu-zroslo-na-300-tisac-zolnovic>
- Зубченко, О. С. (2023). Образи повсякденності в окупації (на прикладі південної України). *Український соціум*, 4(87), 85–96. <https://doi.org/10.15407/socium2023.04.085>
- Кочубейник, О. М. (2021). Атомізація суспільства, нові форми дискримінації та довіра в умовах пандемії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 47(50), 60–66. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727938/1/212-Article%20Text-446-1-10-20210730.pdf>
- Лавренюк, С. Р., & Одусанво, В. Т. (2024). Бар'єри у повсякденності українців з інвалідністю у період повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Український соціум*, 1–2, 118–134. <https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.118>
- Лавренюк, С. Р. (2025). Повсякденності ветеранів/-ок з інвалідністю при поверненні до цивільного життя: соціально-екологічний підхід. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 28(1), 192–204. <https://doi.org/10.15421/172524>
- Міжнародна організація з міграції (МОМ). (2022). *Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, раунд 9, вересень 2022 року*. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version.pdf
- Наливайко, Л. Р., & Марценюк, Л. В. (2023). «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*, 4, 82–93. <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/516/467>
- Національна Асамблея людей з інвалідністю України. (2022). *Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім постійним місцем проживання під час воєнного стану*. https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/NAIU_AnalyticalReport2UA_v03.pdf
- Національна Асамблея людей з інвалідністю України. (2024). *Порадник щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю в умовах гуманітарного реагування та відновлення в контексті статті 11 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю*. https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/naiu_who-humanitarianrightsarticle11ua_v03.pdf
- Національна соціальна сервісна служба України. (2025). *Статистичні дані щодо внутрішнього переміщених осіб*. <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
- Оржинська, Е. І., & Мартинова, Д. О. (2024). Стан забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю в Україні: виклики сьогодення (з урахуванням рішень ЄСПЛ). *Право і суспільство*, 3, 38–45. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.7>
- Скляренко, К. О. (2014). Руйнування повсякденності як актуальна практика в умовах нової сучасності. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 20, 47–51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtpsa_2014_20_10
- Степаненко, В. І. (2024). Інклюзивний розвиток громад в Україні під час війни та перспективи повоєнного відновлення: соціальний аспект. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 1, 56–62. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-56-62>
- Федоров, Ю. (2024). Посилення викликів для захисту осіб з інвалідністю в умовах війни. *Академічні візії*, 31. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1091/994>
- Федорович, І., Щерба, Д.-М., & Демкович, І. (2023). *Оцінка інклюзивного реагування на надзвичайні ситуації: Дослідження доступності місць тимчасового проживання для внутрішньо переміщених жінок з інвалідністю*. Fight For Right. <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Otsinka-inklyuzivnogo-reaguvannya-na-nadzvyhajni-sytuatsiyi.pdf>
- Школяр, М. В. (2023). Повсякденні практики та стиль життя українців на тлі війни. *Габітус*, 46, 47–53. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6>
- Braudel, F. (1981). *Civilization and capitalism, 15th-18th century. Vol. 1. The structures of everyday life*. Harper & Row. <https://archive.org/details/BraudelFernandCivilizationAndCapitalism/Braudel%2C%20Fernand%20-%20Civilization%20and%20Capitalism%2C%20Vol.%201/>
- CBM Global Disability Inclusion, National Assembly of People with Disabilities of Ukraine, & European Disability Forum. (2022). *Disability-Inclusive Cash Feasibility Assessment: Ukraine*. <https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Disability-Inclusive-Cash-Feasibility-Assessment-Ukraine-June-2022-1.docx>
- Fuchs, C. (2020). Everyday life and everyday communication in coronavirus capitalism. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 18(1), 375–399. <https://doi.org/10.31269/triplec.v18i1.1167>
- Lavreniuk, S., & Odusanvo, V. (2024). Obstacles in the employment of people with disabilities: The perspective of employees and employers in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 4, 204–221. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-4-20>
- Yates, L. (2022). How everyday life matters: everyday politics, everyday consumption and social change. *Consumption and Society*, 1(1), 144–169. <https://doi.org/10.1332/MBPU6295>
- Zaremba-Kosovych, H., Verbilovich, V., Phillips, S. D., & Hemment, J. (2024). Disability studies in war and care: How to do work otherwise? *Feminist Anthropology*, 5, 182–204. <https://doi.org/10.1002/fea.2.12138>

References

- Bochulia, O. (2012). Daily occurrence: general analysis of nature and structure. *Visnyk of the Lviv University. Series Philosophical Science*, 15, 120–128. http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/17.pdf [in Ukrainian].
- Boyarsky, O. (2022). On the question of the state of everydayness and its influence on human formation in the conditions of local self-government. *Rule of Law*, 46, 18–32. <http://pd.onu.edu.ua/article/view/257804/256422> [in Ukrainian].
- Braudel, F. (1981). *Civilization and capitalism, 15th-18th century. Vol. 1. The structures of everyday life*. Harper & Row. <https://archive.org/details/BraudelFernandCivilizationAndCapitalism/Braudel%2C%20Fernand%20-%20Civilization%20and%20Capitalism%2C%20Vol.%201/>
- CBM Global Disability Inclusion, National Assembly of People with Disabilities of Ukraine, & European Disability Forum. (2022). *Disability-Inclusive Cash Feasibility Assessment: Ukraine*. <https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/Disability-Inclusive-Cash-Feasibility-Assessment-Ukraine-June-2022-1.docx>
- Fedorov, Yu. (2024). Increasing challenges for the protection of persons with disabilities in wartime. *Academic Visions*, 31. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1091/994> [in Ukrainian].
- Fedorovych, I., Shcherba, D.-M., & Demkovich, I. (2023). *Otsinka inklyuzivnogo reahuvannya na nadzvyhajni situatsii: Dosli-dzhennia dostupnosti mistis tymchasovoho prozhyvannya dlia vnutrishno peremishchenykh zhynok z invalidnistiu*. Fight For Right. <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/Otsinka-inklyuzivnogo-reaguvannya-na-nadzvyhajni-sytuatsiyi.pdf> [in Ukrainian].
- Fuchs, C. (2020). Everyday life and everyday communication in coronavirus capitalism. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 18(1), 375–399. <https://doi.org/10.31269/triplec.v18i1.1167>
- HS “Liha sylnykh”. (2023). *Analitychnyi opys vidpovidei uchashnykiv-respondentiv shchodo yikh vzaemodii iz MSEK*. <https://ls.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/kopiya-rekomendaciyi-kopiya-1.pdf> [in Ukrainian].

- HS “Liha sylynykh”, Info Sapiens International. (2025). *Zvit pro potreby osob z invalidnistiu u zasobakh dlia isnuvannya ta dostupu do rynku pratsi pid chas viiny v Ukraini*. <https://ls.org.ua/potreby-lyudej-z-invalidnistiu-u-zasobah-do-isnuvannya-ta-dostupu-dorynku-praczi-v-umovah-vijny-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
- International Organization for Migration (IMO). (2022). *Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini, raund 9, veresen 2022 roku*. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version.pdf [in Ukrainian].
- Kochubeynyk, O. (2021). Atomization of society, new discriminations and trust under pandemic situation. *Scientific Studies on Social and Political Psychology*, 47(50), 60–66. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727938/1/212-Article%20Text-446-1-10-20210730.pdf> [in Ukrainian].
- Lavreniuk, S. (2025). The Everyday Lives of Veterans with Disabilities Returning to Civilian Life: a Socio-Ecological Approach. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 28(1), 192–204. <https://doi.org/10.15421/172524> [in Ukrainian].
- Lavreniuk, S., & Odusanvo, V. (2024). Barriers in everyday life of Ukrainians with disabilities during the full-scale Russian invasion of Ukraine. *Ukrainian Society*, 1–2, 118–134. <https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.118> [in Ukrainian].
- Lavreniuk, S., & Odusanvo, V. (2024). Obstacles in the employment of people with disabilities: The perspective of employees and employers in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 4, 204–221. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-4-20>
- Nalyvaiko, L., & Martseniuk, L. (2023). “Barrier-free Ukraine”: problems and prospects. *New Ukrainian Law*, 4, 82–93. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.11> [in Ukrainian].
- National Assembly of People with Disabilities of Ukraine. (2022). *Analitichnyi zvit za rezultatamy opytuvannya shchodo dostupu liudei z invalidnistiu do riznykh vydiv dopomohy, posluh za yikhnim postinym mistem prozhyvannia pid chas voiennoho stanu*. https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/NAIU_AnalyticalReport2UA_v03.pdf [in Ukrainian].
- National Assembly of People with Disabilities of Ukraine. (2024). *Poradnyk shchodo zabezpechennia prav osob z invalidnistiu v umovakh humanitarnoho reahuvannia ta vidnovlennia v konteksti statii 11 Konventsii OON pro prava osob z invalidnistiu*. https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/naiu_who-humanitarianrightsarticle11ua_v03.pdf [in Ukrainian].
- National Social Service of Ukraine. (2025). *Statystychni dati shchodo vnutrishno peremishchenykh osob*. <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> [in Ukrainian].
- Orzhynska, E., & Martynova, D. (2024). Status of providing the rights and freedoms of persons with disabilities in Ukraine: today’s challenges (taking into account decisions of the ECTHR). *Law and Society*, 3, 38–45. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.7> [in Ukrainian].
- Shkoliar, M. (2023). Everyday practices and lifestyle of Ukrainians against war background. *Habitus*, 46, 47–53. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6> [in Ukrainian].
- Skliarenko, K. (2014). Ruinuvannia povsiakdennosti yak aktualna praktyka v umovakh novoi suchasnosti. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva*, 20, 47–51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtspa_2014_20_10 [in Ukrainian].
- Stepanenko, V. (2024). Inclusive Community Development in Ukraine During the War and Prospects for Post-war Recovery: Social Aspect. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 1, 56–62. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-56-62> [in Ukrainian].
- Yates, L. (2022). How everyday life matters: everyday politics, everyday consumption and social change. *Consumption and Society*, 1(1), 144–169. <https://doi.org/10.1332/MBPU6295>
- Yelienieva, I., & Zhdan, P. (2022). *Shvydka otsinka dosvidu evakuatsii liudei z invalidnistiu v Ukraini vnaslidok voiennykh dii: Zvit z doslidzhennia. PROON v Ukraini*. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgk326/files/2023-03/ReportEvacuation.pdf> [in Ukrainian].
- Zaremba-Kosovych, H., Verbilovich, V., Phillips, S. D., & Hemment, J. (2024). Disability studies in war and care: How to do work otherwise? *Feminist Anthropology*, 5, 182–204. <https://doi.org/10.1002/fea2.12138>
- Zolnovych, O. (2024, January 15). Vid pochatku povnomashtabnoho vtorhennia RF v Ukraini kilkist liudei z invalidnistiu zrosla na 300 tysiach. *Suspilne*. <https://suspilne.media/889817-vid-pochatku-povnomashtabnogo-vtorhennia-rf-v-ukraini-kilkist-liudej-z-invalidnistiu-zrosla-na-300-tisac-zolnovic> [in Ukrainian].
- Zubchenko, O. (2023). Images of everyday life under the occupation (on the example of Southern Ukraine). *Ukrainian Society*, 4(87), 85–96. <https://doi.org/10.15407/socium2023.04.085> [in Ukrainian].

Sofia Lavreniuk

TRANSFORMATION OF THE EVERYDAY LIFE OF PEOPLE WITH DISABILITIES BECAUSE OF THE RUSSIAN FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE

Abstract

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the transformation of the everyday life of people with disabilities under the conditions of the Russian full-scale invasion of Ukraine. The relevance of the study stems from the fact that war radically changes habitual structures of daily practices, turning pre-existing barriers into direct threats to survival, safety, and autonomy. In this context, the experiences of people with disabilities represent a particularly vulnerable segment, as their everyday life is shaped by the intersection of multiple structural inequalities. The research is grounded in four stages of semi-structured interviews conducted between 2021 and 2025 with 43 respondents from different regions of Ukraine. The sample included civilians with congenital and acquired disabilities, as well as veterans who acquired a disability as a direct consequence of combat. This methodological design allowed for capturing both the longitudinal dynamics of transformations and the specificities of diverse subgroups within the disability community.

The analysis revealed multidimensional changes in everyday practices, structured around spatial, economic, institutional, and social dimensions. Within the spatial dimension, mobility and accessibility barriers, traditionally considered an inconvenience in peacetime, have transformed into matters of physical survival. Respondents reported difficulties in reaching bomb shelters, evacuating from combat zones, or accessing safe housing due to architectural barriers, lack of adapted transport, and the absence of inclusive evacuation protocols. These challenges highlight the inadequacy of existing infrastructure and the critical role of accessibility in situations of crisis.

In the economic dimension, the destruction of the labor market and disruption of educational opportunities resulted in a shift from formal employment to informal activities, volunteering, and community-based engagement. While such practices sustain social inclusion and provide psychological resilience, they cannot replace the stability of paid work, creating further economic precarity among people with disabilities.

The institutional dimension revealed significant limitations in access to medical, rehabilitation, and crisis services. Shortages of resources, bureaucratic rigidity, and lack of inclusive procedures intensified uncertainty and deepened the sense of vulnerability. For many respondents, interactions with medical institutions and social services became unpredictable, often dependent on volunteers and non-governmental initiatives rather than on state mechanisms.

The social dimension demonstrated a dual tendency. On the one hand, people with disabilities experienced the erosion of established social ties, increased isolation, and feelings of invisibility in the public sphere. On the other hand, the war fostered the emergence of new horizontal practices, including mutual support, situational communities, and adaptive strategies developed within disability networks. These practices partly compensated for institutional shortcomings and strengthened resilience at the grassroots level.

A distinct specificity was observed in the experience of veterans with disabilities, who faced a sudden disruption of their everyday life due to combat-related injuries. Their trajectory of adaptation combined physical rehabilitation with the challenges of reintegration into civilian society, negotiating strained interactions with state institutions, and rethinking their bodily perception and social roles.

Therefore, further study of everyday life during the Russian full-scale invasion of Ukraine requires differentiating between various groups, more clearly defining the characteristics within these groups, as well as conducting longitudinal research that would allow tracing the dynamics of these transformations.

Keywords: people with disabilities, veterans, everyday life, structural inequalities, transformations of everyday life, war.

Подано / Submitted: 20.08.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 17.09.2025

Оприлюднено / Published: 11.12.2025

Лавренюк Софія — докторка філософії з соціології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Lavreniuk Sofia — PhD in Sociology, National University of Kyiv-Mohyla Academy

<https://orcid.org/0000-0003-0650-945X>

sofia.lavreniuk@ukma.edu.ua

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)